

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 27, 2009.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 27, 2009.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 27, 2009.

UDK 811.163.41'373.7

Ана ПЕЈАНОВИЋ*

ЕТНОКУЛТУРНИ КОНЦЕПТ *ЧАСТ* У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ

Анстракт: У раду се анализирају фразеолошке јединице из Његошевог спјева Горски вијенац које улазе у концепт *част*, а он се, заједно с концептима род и Косово, посматра као један од важнијих етнокултурних концепата у језичкој слици свијета изворних говорника српског језика. Фразеолошке јединице обједињене су унутар пет микроконцепата као подкатегорија (образ, задата ријеч, каменовање, дистанцирање од отпадника и крвна освета и умир), а они се групишу унутар одређеног концепта као најширег садржаја.

Кључне ријечи: фразеолошка јединица, микроконцепт, етнокултурни концепт *част*, језичка слика свијета

0.1. Склапајући концептуалну слику поетског текста на темељу његове фразеологије, и при том полазећи са лингвокултуролошког аспекта, имали смо прилику да пишемо о два важна концепта у Горском вијенцу. Том приликом смо изнијели претпоставку да су концепти *Косово* и *род* уједно и кључни етнокултурни концепти у језичкој слици свијета говорника српског језика [о томе подробије у Пејанович 2006, Пејановић 2007, Пејанович 2008, Пејановић 2008]. Трећи, концепт *част*, који се издвојио на лингвокултурном фразеолошком нивоу у спјеву, предмет је овога рада. У претходним радовима образложене су и методолошке основе наших истраживања, а оне су примијењене и у овом раду.

0.2. Наше истраживање је почело на основу проучавања Горског вијенца као поетског текста. Корпус се касније ширио на народну епску поезију са дугорочном амбицијом да се кључни концепти

* Доцент на Филозофском факултету у Никшићу

прослиједе и опишу у језичкој слици свијета носилаца српског језика. На самом почетку требало би истаћи да лингвокултурни концепти као категорије које трају у времену и простору имају своју дијахронијску и синхронијску перспективу. Ако пратимо генезу концепата, односно њихову трансформацију на временској оси, може се примијетити да поједине фразеолошке јединице које улазе у састав концепта губе актуелност и на тај начин прелазе на језичку периферију, тако да не чине живе фразеолошке јединице и у савременом српском језику. Можда је управо концепт *част* највише „еволуирао” у дијахронијској перспективи јер су и екстралингвистички (социјални, политички, материјални) услови живота измијењени, што је неумитно утицало и на корекције, али не самих концепата већ њихових манифестација. Важно је истаћи да се много брже мијењају околности у којима људи живе од „концептуалних матрица” по којима концепти функционишу. Наведимо примјер из концепта *част*: иако је у савремено доба крвна освета, ако не сасвим искоријењена а оно законом забрањена, у случају њеног извршења данас се не практикују радње *умира* које су у давна времена биле једна од његових обавезних „фаза”. Другим ријечима, неки од микроконцепата који су се нашли у мозаику концепта *част* нису актуални са синхронијске тачке гледишта, али њихово постојање у дијахронијској перспективи је евидентно и важно, што и потврђује језички материјал описан у раду. Он је значајан како за реконструкцију етимологије фразеолошких јединица тако и за реконструкцију патријархалног морала, на шта је указивао, између осталих, и угледни слависта Герхард Геземан. Он у књизи *Црногорски човјек* пише о агону, тјелесном и моралном надметању, као једном од најважнијих социолошких и карактеролошких механизма обликовања идеала човјека у сиромашној и малој Црној Гори: „А шта је црногорски агон? Оно исто што је био и код старих Грка. Свеобухватни збир правила борбе и понашања којих човјек мора да се придржава да би испунио свој животни задатак; то је један низ канонски утврђених правила и прописа на основу којих једном таквом човјеку његова друштвена заједница у Црној Гори одаје признање и почаст [...]. Ми се ту налазимо у једној заједници и човјек те заједнице није никакав индивидуалиста. Његов понос може да тежи само за тим да буде бољи од других, а никако да буде другачији од осталих, као што је то код индивидуалисте. Човјек ове заједнице може да изгуби част која је нешто сасвим реално” [Геземан 2003: 119]. Једно читаво поглавље позна-

ти слависта је посветио овом проблему. Геземан наводи многобројне примјере из живота и из литературе, позивајући се на Павићевића, Ненадовића и друге ауторе који потврђују значај части и одавања почасту у црногорском друштву тога времена.

Да је за патријархалног човјека, припадника племенске заједнице одбрана части – личне и породичне – била не мање важна од очувања саме егзистенције и продужења врсте, свједочи нам велики број фразеологизама који улазе у сложени макроконцепт *част*. За разлику од концепта *род*, или концепта *Косово*, унутар којих су јединице-микроконцепти компактнији, овдје је нешто другачија ситуација. Фразеолошке јединице које се групишу у микроконцепте структурно и семантички су разнородне. То само потврђује сложеност и важност ове појаве. Макроконцепт *част* састоји се, дакле, од неколико микроконцепата, у чијем центру је микроконцепт *образ*. Остали микроконцепти, које смо назвали регулаторима патријархалног морала – очувања образа, јесу: задата ријеч као обредни говорни чин, дистанцирање и уклон – клетвено дистанцирање од чланова заједнице који се не придржавају важећих норми понашања, каменовање као колективна осуда издајника, отпадника од племена, крвна освета и умир, који су били дио свакодневице племенског, ратничког амбијента а који су се обавезно практиковали после извршене „увреде части”. Све ове појаве нашле су одраз у фразеологији спјева, чинећи микроконцепте ширег концепта *част*.

1. Микроконцепт *образ* посвједочен је у спјеву укупно осам пута. Док компонента *образ* остаје константа, глаголска компонента у оквиру израза варирана је више пута, с једне стране, као синоним: *оцрнити* (два пута), *каљати*, *обрљати*, *газити*, *грдити*, с друге стране, као фразеолошки антоним: *бранити*, *чувати*, *образ*. Клетва *црн ти образ* семантички се придружује првом низу идиома и стоји насупрот благослова *свијетао ти образ*, са варијантом *свијетло ти лице*, који се семантички сврставају у други низ (изрази нису посвједочени у спјеву, али први јесте код С. М. Љубише: *Свијетао ти образ* као мудроме јунаку [Љубиша 2006: 150], а други у Народним пјесмама В. С. Караџића: *Куме Марко, Бог те помогао! / Твоје лице свјетло на дивану! / Твоја сабља сјекла на мег-дану!* [Караџић 1969 II: 126]).

Да концепт *образ* није само значајан у језичкој (и фразеолошкој) слици свијета Горског вијенца већ и српског језика уопште, свједоче нам бројни фразеологизми које биљеже наши лексикографски

извори. Једно од значења полисемичне ријечи **образ**, према лексикографским изворима, јесте: **4. фиг. част, поштење**. Затим слиједи изрази: бацити, метнути образ под ноге; изгубити, погазити образ *изгубити част, поштење*; бити дебелих образа *немати осећања части и достојанства*; имати образа (учинити нешто) *смети, усуђивати се*; немати ни стида, ни образа *бити бестидан, дрзак, безобразан*; немати образа *бити непоштен, немати осећање части*; образ је, ред је *часно је, поштено је*; (о)каљати, (о)црнити образ (*из*) *губити част, поштење*; осветлати образ *истаћи се каквим часним делом, учинити нешто чиме се може поносити*; пао нам је мраз на образ *осрамотили смо се*; ударити коме на образ *нанети увреду, повредити чију част*; узети образ (коме) *обешчастити, осрамотити кога*; црн ти образ био! *псовка: срам те било, стиди се*; човек мека образа *мек, попустљив човек*; човек од образа, *човек чиста образа частан, честит човек, човек добра гласа и имена*; човек црна образа *срамотан човек* [Речник МС–МХ 1969 III: 877; уп. Матешић 1982: 403–404]. У Речнику Његошева језика наведени су и слједећи фразеологизми којих нема у Речнику српскохрватскога књижевног језика: нагрдити образ (некоме) *осрамотити некога*; опрати љагу са образа *скинути срамоту, бруку*; свијетла образа *са стеченом славом; морално чист, неокаљан* [Стевановић и др. 1983 I: 548, с. в. **образ**]. Само Матешкић наводи и фразеологизме: **čuvati / očuvati (obraniti) [svoj] obraz čuvati / očuvati / spsiti čast / ugled** [Матешић 1982: 403–404].

Из свега, дакле, слиједи да је *образ* идеал који се *чува, брани*, за који се *бори* (уп. *Удри за крст, за образ јуначки*). Оно чему се највише тежи је *свијетао образ*. У Горском вијенцу из три контекста читамо такве поруке:

*Турци браћо (у кам ударило!),
што ћемо ви крити у кучине:
земља мала, од свуд стијешњена,
с муком један у њој остат може
какве силе пут ње зијевају
(за двострукост ни мислит не треба!),
но примајте вјеру прађедовску
да бранимо образ отачаства –
[ГВ 855];*

*Отпиши му како знаш владико
и чувај му образ ка он теби.
[ГВ 1130];*

*Удри за крст, за образ јуначки
ко гођ паше свијетло оружје,
ко гођ чује срце у прсима:
хулитеље имена Христова
да крстимо водом али крвљу!
[ГВ 670].*

Агенс може образ:

а) изгубити (*оцрнити, окаљати, обрљати*):

На Симуњи стигосмо сватове
те убисмо обадва Алића
а кроз Турке несрећну невјесту:
ту смо грдно образ оцрнили
и од Бога дио изгубили.
[ГВ 495];*

*Станиша је образ оцрнио,
похулио на вјеру Христову,
на јуначко племе Црнојево,
обука се у вјеру крвничку
и братске је крви ожеднио.
[ГВ 700];*

*Страх животу каља образ често,
слабостма смо земљи привезани –
ништава је него тврда веза.
[ГВ 770];*

*Какву сабљу кажеш и Косово:
да л на њему заједно не бјесмо
па ја рва и тада и сада –
ти издао пријед и послијед,
обрљао образ пред свијетом,
похулио вјеру прађедовску,
заробио себе у туђина?
[ГВ 380];*

б) агенс може бити без образа (*безобразан*):

*Безобразне, обрљане курве,
повукуше те нам образ грде:
јуначкога не знају поштења,
а не би се вукли за Турцима;*
[ГВ 1900];

в) агенсу може неко други „узети образ”, тј. окаљати част (*грде нам образ* [види претходни примјер], *газе образ црногорски*):

*Што ће ђаво у кршћену земљу?
Што гојимо змију у њедрима?
Каква браћа, ако Бога знате,
када газе образ црногорски,
када јавно на крст часни пљују?*
[ГВ 310].

Крајња посљедица таквих радњи је *црн образ* који се клетвом (не псовком) „жели” свима онима који не поштују неписана, али чврста етичка начела патријархалне заједнице, па остају „без образа”, тј. без части:

*Вјеран бјеше јунак мимо људе
па га оно пашче Ћоровића
избезуми некако на братску,
те срамотно, црн му образ био!*
[ГВ 2005].

У свим наведеним контекстима компонента *образ* има унутарфразеолошко значење ‘част, поштење, достојанство’. У лексикографским изворима као илустрација самостално употријебљене ријечи *образ* у значењу ‘част, поштење’ користе се контексти с фразеологизмима [види Стевановић и др. 1983 I: 548; Речник МС–МХ 1969 III: 876–877].

У Горском вијенцу је, међутим, вишезначна ријеч *образ* посвједочена и са другачијим значењем. Чак у два израза са значењем ‘лице’:

*Бјеху куће на свијет дивота,
ама бјеше муке и невоље:
ћескота их несретња дављаше,*

*смрад велики и тешка запара
те немаху крви у образу.*
[ГВ 1425];

*Свако гледа што ће чут од тебе,
а ти си се нешто замрсио –
нит што збориш нити нас отршаш,
у образ си као земља доша,
сам се шеташ пољем без никога,
нит што једеш нити заспат можеш –*
[ГВ 514];

У наведеној поредбеној конструкцији имамо употребу акузатива у значењу локатива (*y*) *образ* 'у образу'.

А у контексту који слиједи именица *образ* има значење 'лик':

*време земно и судбина људска –
два образа највише лудости,
беспоретка – најдубља наука,
сна људскога – ђеца, ал' очеви;*
[ГВ 2290].

У наредном примјеру именица *образ* употријебљена је у значењу 'огледало':

*играју се на бијела јата
како јата дивних лабудова
кад се небом ведријем играју
над образом свијетла језера!*
[ГВ 2635].

2. Микроконцепт задата ријеч кроз фразеологизме је изражен десет пута од чега је једном посвједочен идиом *дати вјеру*, четири пута посвједочен идиом *на вјеру*, једном његов синоним идиом *на братску* и четири заклетве *задати божју вјеру тврду*, *на ти божју вјеру*, *божја ти вјера*, *божја ви вјера*. Први међу регулаторима патријархалног морала био је ритуал *давања ријечи*.

Једна глава Геземанове књиге има наслов „Светиња пријатељства и задате ријечи”, а у њој научник супротставља херојскопатријархални режим грађански уређеној држави. Аутор тврди да што је једно друштво безбједније а његове институције ефикасније, уто-

лико су праве људске врлине закржљалије, оне нијесу нужне јер о њима брине држава: „То се посебно односи на часну ријеч и велика пријатељства у циљу пружања дјелотворне и моралне помоћи: кумство, побратимство, част куће, гостопримство и задату ријеч” [Геземан 2003: 201]. Научник наводи неколико прича различитих аутора којима илуструје најразличитије ситуације у којима се задата ријеч беспоговорно поштовала.

Као што смо већ видјели, дати ријеч и држати (за)дату ријеч било је питање части. У фразеологизмима из Горског вијенца овај микроконцепт се одсликава кроз оне јединице које у свом саставу садрже лексему *вјера*.

Микроконцепт се прво остварује кроз идиом *дати вјеру*.

*Не-не! – сѓд’те да и јошт зборимо!
да главаре браће истурчене
дозовемо на општем скупу,
да им дамо вјеру до растанка,
еја би се како обратили
и крвави пламен угасили.*

[ГВ 680].

И у епским пјесмама налазимо потврде истог идиома као и његове варијанте *задати вјеру* и *учинити вјеру*. Наводимо такође и његов антоним *погазити вјеру* (иако није посвједочен у спјеву, али је дио концепта): *Женидба Максима Црнојевића*: Но ми пружи десну твоју руку / и *задај ми божу вјеру тврду* [Караџић 1958 II: 529]; Од мене ти *божа вјера тврда* / провешћу ти снаху преко мора [Караџић 1958 II: 529]; Ел су биле руке уфатили / и *задали божу вјеру тврду* [Караџић 1958 II: 538]; Камо вјера, стигла те невјера! / Нијесмо ли *вјеру учинили* [Караџић 1958 II: 538]; *Зидање Скадра*: Но је л’, браћо, *божја вјера тврда* / да ниједан љуби не докаже; И ту *божју вјеру зададоше* [Караџић 1958 II: 11]; Краљ Вукашин *вјеру погазио*, те он први својој љуби каза [Караџић 1958 II: 117]; И Угљеша *вјеру погазио*, / и он каза својој вјерној љуби; Млади Гојко *вјеру не погази*, и он својој љуби не доказа [Караџић 1958 II: 118]; *Иво Сенковић и ага од Рибника*: А ево ти *тврду вјеру дајем* / да ти ништа учинити нећу [Караџић 1958 III: 402]; Ал’ тако ми *моје вјере тврде*, / Одврћ ћу се у равно приморје, [Караџић 1958 II: 389]; *Женидба Јанковић Стојана*: *Тврда вјера*, лијепа ђевојко, / Узећу те за вјерну љубовцу [Караџић 1958 III: 129].

Микроконцепт се даље остварује кроз четири заклетве:

*Хајд владико и то обидимо,
ма залуду, на ти божју вјеру!
Што се [с] црним задоји ђаволом
обешта се њему до вијека.*

[ГВ 684];

*нек ме изда свако, ка и хоће,
задајем ви божју вјеру тврду –
с Турцима се хоћемо поклати
ако ће нам сѓме утријети!*

[ГВ 2396];

*Ема нећу, божја ви је вјера,
више слушаг оце у Теклиће
ђе гугуће сврх оне стуглине
ка јејина сврх труле буквине*

[ГВ 941];

*Не, божја ти вјера, Мандушићу –
о јунаштву ту не бјеше збора,*

[ГВ 1446];

Микроконцепт се остварује и кроз четири пута посвједочени идиом *на вјеру* који је у Речнику Његошева језика тачно семантизован ‘на часну реч; уз примање обавезе да ће се ко држати речи, да неће преварити’ [Стевановић и др. 1983 I: 85] и илустрован са два сљедећа стиха из спјева као и са примјерима из осталих Његошевих дјела:

*Да нијесу ни криви толико –
премама их невјера на вјеру,
улови их у мрежу ђавољу:
што је човјек – ка слабо живинче!*

[ГВ 760];

*што не чува младу главу,
људска вило,
што крвника њом наслади,
братска дико?
На вјеру те посѓкоше,
невјерници,*

[ГВ 1926];

Као што се да примијетити, од укупно четири потврде три пута посвједочени идиом *на вјеру* налазимо у тужбалици сесре Батрићеве.

*Да погибе у бој љути,
убојниче,
ђе се србски момци грабе,
младо момче,
око глава и оружја –
просте ране,
но на вјеру у невјере,
вјерна главо!*

[ГВ 1935];

*Бог га јаки и мртва убио –
како мога вјероват Турцима
тере им се на вјеру опушта?*

[ГВ 2001].

И коначно, посвједочена је само једна потврда идиома са супстантивизираним придјевом *братска*, у којем је овај облик, по нашем мишљењу, синоним идиома *на вјеру*.

*Вјеран бјеше јунак мимо људе
па га оно пашче Ћоровића
избезуми некако на братску,
те срамотно, црн му образ био!*

[ГВ 2004].

3. Микроконцепт каменовање изражен је у укупно пет контекста. Колективна осуда, „народни суд” који се спроводи над отпадником од племена у случајевима када је он чинио за дату заједницу неприхватљиве ствари одражава се у четири идиома у спјеву. У њима се компонента израза *гомила* појављује као константа, док је глаголска компонента варирана, а у једном примјеру имамо и њену елипсу:

*Истина је, мој Миле, душе ми,
а како бих данас придизала
када висим ногама у гробу,
него сам се једном покајала:
волија сам поћи под гомилу*

*са свијема те смо тога лика
но зла чинит како смо до сада,
даако ми лакше души буде.*
[ГВ 2168];

*Тада скочи народ цио, узми камење да је под гомилом метну,
али је не пуште главари, но је с муком одбране.*
[ГВ -2218];

*Нема, бабо, овде духовника,
нако ћемо послат попа Мића,
а он књиге уза себе нема;
него кажуј ал ћеш под гомилу:
не варај се – друго бит не може!*
[ГВ 2194].

А само у наредном примјеру је посвједочен и атрибут *проклета* уз именичку компоненту *гомила*:

*Чујете ли коло како пјева,
ка је она пјесна изведена –
из главе је цијела народа!
И имају разлог Црногорци
на нас дићи проклету гомилу:*
[ГВ 295].

Можда се управо у овом примјеру најбоље сачувала граматичка форма из које се може прослиједити етимологија израза. У помоћ нам долазе подаци које налазимо у чланку *Религија и култ камена* Веселина Чајкановића: „По многим крајевима где наш народ живи налазе се, и постављене су до најскорије прошлости, гомиле камења, према којима се осећало и осећа се још религијско поштовање. Те гомиле имају облик купе, могу бити високе до два метра, а у пречнику имати до пет метара. Повод за њихово постављање била је жеља једне локалне заједнице да се какав народни непријатељ, паликућа, издајник, мучки убица или тиранин казни: ако се, на пример паликућа, не може пронаћи, онда се од нагорелих греда начини крст, победе у земљу; онда сви присутни, у свечаној формули, прокуну непознатог злочинца, и сваки од њих баци по један камен на крст. Гомила камења стално расте, јер је и доцније сваки пролазник

дужан да уз клетву, дода свој камен (в. С. Тројановић, Лапот и проклетује у Срба, Београд, 1898, 20 ид). Те гомиле зову се *проклетује*, или *приметне* (или *наметне*) *гомиле*. Понекад су такве гомиле постајале на тај начин што би кривац, по заједничкој осуди био од целог збора засут камењем – то је познато каменовање, које су, као народни суд, практиковали и многи други народи” [Чајкановић 1994 V: 163 (курзив је наш)]. У спјеву је управо примијењен народни суд који помиње Чајкановић а *проклета гомила* из нашег идиома није ништа друго до *проклетуја*, *наметна*, *приметна гомила*. У стиху 2612 који наводимо ниже [види 1.5.] посвједочен је идиом *проклета гомила*. Да је наш закључак исправан потврђује и Речник Српскохрватског књижевног и народног језика који једини од наших општих рјечника биљежи овај израз, тачно га семантизујући: **наметна, приметна, проклета гомила** *наслага камења за коју постоји предање да је постала каменовањем неког тешког кривца* [Речник САНУ 1965 III: 459 уп. Стевановић и др. 1983 II: 180; Стевановић–Бошковић 1975: 203].

У једном примјеру имамо и замјену именичке компоненте *гомиле* са *камење*, при чему је додатно изостављена и глаголска компонента израза, те тако идиом који је претрпио толике измјене бива „дешифрован” једино захваљујући контексту:

*Кажуј бабо рашта си лагала
ал на нашу душу – под камење;
[ГВ 2185].*

4. Микроконцепт дистанцирања од отпадника изражен је са два израза: *по прсту каживати* и *стајати за уклон*.

Идиом *по прсту каживати*, који је два пута посвједочен у тексту, у архаичној је форми – изражен је предлошко-падежном везом датива са предлогом *по* (у савременом српском језику употребљава се у облику *показивати прстом*):

*Не кће Србин издати Србина
да га свијет мори пријекором,
траг да му се по прсту кажује
ка невјерној кући Бранковића,
[ГВ 1053];*

Бог велики и његова сила
у њиву му сѣме скаменио,
у жене му ђецу скаменио,
од њега се излегли губавци
да их народ по прсту кажује,
[ГВ 2415].

Само једном је употребљен идиом *стајати за уклон*, којем је у критичком издању посвећена читава студија [види ГВ 2005: 678–690]:

ма њихове куће попалисмо,
од мечета и турске џамије
направисмо проклету гомилу
нека стоји за уклон народу.
[ГВ 2613].

Аутор наводи сва досадашња тумачења великог броја коментатора са критичким освртом на њих и даје своје тумачење овога израза, полазећи од примарног значења именице *уклон* и израза *стајати за уклон*, објашњава у каквом је односу глагол *уклети* према глаголу *уклињати се* и његовој творбеној бази, именици *уклон*, а такође узима у обзир и значење именице *уклетва* из рукописа Горског вијенца: „Именица *уклињ* имала је значење ‘клетвено дистанцирање од нечијег владања или поступка’. Од човјека се неко дистанцира заклетвом, упућеном себи: тако не био као он (често са замјеничким дистанцирањем: *тамо он*), тј. тако се са мном свијет не уклињао као с тим и тим, или клетвом, упућеном другима: ко учинио то и то, спопала га, дабогда, брука и срамота као тога и тога, тј. остао за уклон као тај и тај. Сам глагол *уклињати се* односи се углавном на садашњост, а израз *остати за уклон* – на будућност. Израз који је посвједочен у Горском вијенцу, *стајати за уклон*, као да се односи на ‘предмет који служи за уклон’, па би и наша именица имала значење ‘клетвено дистанцирање од предмета који подсећа на нечије владање или поступак’. Ипак је овдје ријеч само о метонимијском проширењу основног значења: проклета гомила на мјесту гдје је била уамија само упућује на ‘људе који својим владањем или поступком служе за уклон’. Треба још истаћи да је данас изблиједјела компонента клетве односно заклетве значења именице *уклон* и израза које она конституише. „УКЛИН, м. (у Ц. г.) каква ствар рђава, којом се људи могу *уклињати*, тако им се онако не догодило: Оста за *уклон*” [Карацић 1852: 776]. „ук-

лин, предмет, којим се људи куну, да им се не догоди, што се догодило ономе, од кога потјече” [Барац 1947: 205]” [ГВ 2005: 687].

5. Микроконцепт крвна освета и умир изражен је са пет јединица: идиоми *мирити крви* и *мирити главе*, који се налазе у односу синонимије, идиом *динар прекинути* и два сложена назива *братско мито* и *пушка крвница*.

Описујући црногорско патријархално друштво, Герхард Геземан у књизи *Црногорски човек* примјећује: „Крвна освета је међу племенима била у пуној социолошкој и правној функцији; на грађанском западу држава ју је доста рано искоријенила, али је као осветнички нагон и претјерано осјећање части и надаље присутно у душама тих људи” [Геземан 2003: 46]. Из другог навода у истој књизи: „Агонална суштина крвне освете – убијање због увријеђене части и одустајање од освете да се не би укаљала част – нарочито јасно долази до изражаја када се не ради о убиству чланова породице” [Геземан 2003: 225] – јасно је да је главни покретач и узрок крвне освете била повријеђена част [о поријеклу и значењу крвне освете код индоевропских народа и посебно код Срба види у Чајкановић 1994 III: 57–62].

Када би ипак дошло до умира – мирења завађених страна, он би се одвијао према строго утврђеним правилима. У спјеву су посвједочена два идиома са истим значењем ‘прекинути, окончати крвну освету’, *мирити крви* и *мирити главе*:

*Баш аферим кнеже озринићки –
ја ћу почет када други неће:
стотина се скупило главара,
нас Турака и Црногораца;
ја знам дивно што смо окупљени:
да миримо крви међусобне.*

[ГВ 721];

*Скупштина о Маломе Госпођину дне на Цетињу,
под видом да мире неке главе*

[ГВ -128].

Сљедећи идиом одражава стари ритуал који је практикован приликом мирења завађених породица од којих је једна дуговала крв другој. Послије донесене пресуде *прекидала се пара* а то је био први знак да се прекида дотадашње непријатељство. Послије тога су слиједиле и друге радње којима се вршио *умир*.

У наредним стиховима које цитирамо посвједочена су још два израза која одражавају микроконцепт крвна освета: *братско мито* и *крвнице пушке*:

*Него хајд'те од земље главари
међу собом да начин видимо
и смиримо двије породице,
Велестовце и Турке ћеклићке,
па Бајице и братство Алиће,
да радимо да их помиримо
ал од мира вјеру ухватимо:
ја ћу први поћи пред кумама,
ја за главе братско мито дати –
тек смиримо, динар прекинимо
и крвнице пушке објесимо!*

[ГВ 723–730].

Код С. М. Љубише у приповиједи *Поп Андоровић, нови Обилић* подробно се описује читав обичај вршења умира и ритуал *прекидања паре*, па га зато у потпуности наводимо: „Ова се осуда написа једнако на два листа, оба привезана на доњијем крајима проштијем концем, а конач протакнут кроз једну млетачку перперу прошупљену шилом на два бока. Дохвати поп Андоровић за један лист а Мирчета за други, а глава кметска престриже ножицама перперу по пола, те тако листови остану раздвојени, један при попу, а други при Мирчети, као знак да се вражда међу њима прекинула” [Љубиша 2006: 140]. Такође се дају објашњења за изразе *пушка крвница* – то је она којом је извршено убиство, а *братско мито* је новчана надокнада за убијеног и износила је „сваком брату или братучеду по тридесет цекина” [Љубиша 2006: 139].

Учињен је покушај реконструкције макар једног каменчића из мозаика патријархалног морала кроз призму језика. Анализом тридесет и једне фразеолошке јединице из концепта *част* доказује се да је фразеолошки фонд језика вјеран и поуздан чувар културне традиције једног народа.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Геземан 2003: Герхард Геземан. *Црногорски човјек*. Подгорица, 2003.
- ГВ 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица, 2005.
- Караџић 1958 II: *Српске народне пјесме*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књ. II. Београд, 1958.
- Караџић 1958 III: *Српске народне пјесме*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књ. III. Београд, 1958.
- Љубиша 2006: Стефан Митров Љубиша. *Приповијести црногорске и приморске*. Приредио Ново Вуковић. Цетиње, 2006.
- Matešić 1982: Josip Matešić. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb, 1982.
- Речник МС–МХ 1969 III: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Књ. III. Нови Сад – Загреб, 1969.
- Пејановић 2007: Ана Пејановић. *Фразеологија Горског вијенца и његових руских превода*. Докторска дисертација. Београд, 2007.
- Пејановић 2007 *: Ана Пејановић. *Етнокултурни концепт Косово*. – Слово, Никшић, 2007, IV, бр. 15–16.
- Пејановић 2008: Ана Пејановић. *Етнокултурни концепт род у Горском вијенцу*. – Слово, Никшић, 2008, IX, бр. 19–20.
- Пејанович 2006: А. Пејанович. *Проблеми перевода ФЕ с компонентом-концептом (на материале „Горного венца” и руских переводов)*. – Проблеми семантики језикових јединица у контексте културе. Москва–Кострома, 2006.
- Пејанович 2008: А. Б. Пејанович. *Етнокултурни концепт „род”*. Материјали I Међународној научној конференцији по проблемима когнитивне фразеологије „Фразеологија и когнитивистика”. Белгород, 2008.
- Речник САНУ 1965 III: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. III. Београд, 1965.
- Стевановић–Бошковић 1975: *Речник уз Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*. [Саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић уз сарадњу Радована Лалића]. Београд, 1975. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. II изд. Књ. 7). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].
- Стевановић и др. 1983 I: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- Стевановић и др. 1983 II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- Чајкановић 1994 III: Веселин Чајкановић. *О врховном богу у старој српској религији*. Рукопис приредио Војислав Ђурић. Београд, 1994. (Сабрана дела из српске религије и митологије Књ. трећа).
- Чајкановић 1994 V: Веселин Чајкановић. *Стара српска религија и митологија*. Рукопис приредио Војислав Ђурић. Београд, 1994. (Сабрана дела из српске религије и митологије Књ. пета).

Анна ПЕЯНОВИЧ

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ *ЧЕСТЬ*
В ПОЭМЕ „ГОРНЫЙ ВЕНЕЦ” П. НЕГОША

Резюме

В настоящей статье подвергаются анализу фразеологические единицы, входящие в концепт „честь”. По мнению автора, этот концепт, вместе с концептами „род” и „Косово”, является одним из важнейших этнокультурных концептов в языковой картине мира носителей сербского языка, отраженных в поэме „Горный венец”. В рамках микроконцепта могут находиться единицы-фразеологические варианты (общеупотребительные, узувальные) или контекстуальные фразеологические варианты, возникшие в результате авторских трансформаций, окказиональные единицы, употребленные автором в данном тексте. Микроконцепты, со своей стороны, противопоставляются друг другу как антонимы, или входят в синонимические ряды.

Драган Карацић, *Писмо Ј.*, 65 x 50, комбин. техника, 2006.